

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На основі теоретичного аналізу змін, які відбуваються у сучасному соціально-економічному і культурному житті країн у зв'язку з глобалізацією, виокремленні основні чинники впливу на організацію вітчизняної системи професійної освіти. Розкриті значення управлінської функції "організація" в період реформування сучасної системи професійно-технічної освіти.

Ключові слова: управління, організація, глобалізація, чинники впливу, децентралізація.

On the basis of the theoretical analysis of the changes occurring in a modern social and economic and cultural life of the countries in connection with globalisation, major factors of influence on the organisation of domestic system of vocational training are allocated. Value of administrative function "organisation" in reforming of modern system of vocational training is opened.

Keywords: management, the organisation, globalisation, influence factors, decentralisation.

Актуальність. Активний вплив на розвиток національної системи освіти здійснюють загальноцивілізаційні трансформації, вимагаючи від неї нових підходів і рішень щодо організації навчально-виховного процесу, спрямованого на забезпечення потреб споживачів освітніх послуг в отриманні професійної підготовки будь-якого рівня. Продовжується процес створення нових типів навчальних закладів, посилюється диференціація, інтенсифікація підготовки спеціалістів, оптимізується розвиток інтеграційних процесів і формування варіативних моделей неперервної професійної освіти, які потребують нової системи управління, істотної ревізії цілей, завдань і принципів управління, приведення їх у відповідність з новими соціально-економічними умовами. Тому актуалізується наукова і практична розробка та апробація системи управління професійною освітою на всіх ієрархічних рівнях, здатної підвищити ефективність підготовки конкурентоспроможних фахівців на ринку праці.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку професійної освіти висувають нові вимоги до випускників, викладачів, а отже і керівництва навчальними закладами всіх рівнів акредитації. Адже саме керівник є «диригентом оркестру», від професіоналізму якого у сфері управління та особистісних рис, залежить якість виконання будь-яких завдань – поточних і стратегічних. Оскільки наука управляти передбачає уміння вирішувати кожен проблему «системно і комплексно, з урахуванням всіх обставин справи», які мають здатність до постійних змін (як еволюційних, так і революційних), на сучасному етапі розвитку суспільства виникла необхідність дослідити комплекс чинників впливу на професійну освіту.

Слід зазначити, що інтерес до управління навчальними закладами як науки в умовах інтеграції вітчизняної освіти в європейський освітній простір з кожним роком зростає. Про це свідчать проведені дослідження за різними напрямками. Так, теоретичні основи управління школою (вищої, загальноосвітньої, професійно-технічної) вивчали вітчизняні та зарубіжні вчені Г.Дмитренко, Г.Єльнікова, Л.Калініна, Ю.Конаржевський, В.Пікельна, В.Маслов, Н.Островерхова, М.Поташнік, Є.Хриков, та ін. Проблеми інноваційного розвитку вітчизняної освіти та управління інноваціями знаходяться в колі наукових інтересів В.Андрущенко, Л.Ващенко, Л.Даниленко, І.Зязюна, В.Кременя, В.Олійника. Важливі теоретичні дослідження основних тенденцій та закономірностей глобалізації управління здійснили О.Білорус, Н.Бойко, М.Данилович-Кропивницька, Г.Карпенко, О.Мозговий, О.Ступін, В.Шейко, М.Шепелєв, В.Щербина.

Проте додаткового наукового опрацювання потребують питання визначення комплексу чинників, які впливають на організацію професійно-технічної освіти в умовах глобалізації, що і формулюється як **мета** даної статті.

Основна частина. У нових умовах існування і розвитку економіки перед системою професійної освіти постала проблема зміни уявлення про якісного фахівця та процес його підготовки, оскільки його модель, яка існувала до тепер, не може в повній мірі задовольнити стрімкий розвиток виробництва. Завданням

професійної освіти стає не тільки розвиток особистості, формування у неї знань, умінь і навичок, але й формування здатності адаптуватися до змін техніки, технологій, організації праці. Тому стратегія і тактика реформування системи професійної освіти, зокрема професійно-технічної як складової системи безперервної освіти, мають розроблятися з урахуванням світових тенденцій.

Теоретичний аналіз наукової літератури з філософії, соціології, педагогіки, економіки, менеджменту свідчить про те, що вітчизняні і зарубіжні вчені дотримуються загальної точки зору щодо тенденцій розвитку професійної освіти на сучасному етапі. Вони вважають, що всі процеси, які нині відбуваються у світовому освітньому полі, обумовлені глобалізацією у сфері економічної і соціально-культурної діяльності.

З точки зору соціологів, “метаморфози сучасності мають основні, часто протилежні риси”, які В. Щербина об’єднав у чотири групи. В ракурсі нашого дослідження ми вважали доречним виокремити деякі з них. У *першій групі*, яку автор назвав масштаби суспільства, для нашого дослідження показовими є такі особливості: структура соціуму виходить за межі національно-державної освіти, інформаційне суспільство формується в рамках глобальної економіки, політики і культури; геополітичне домінування окремих найбільш розвинених регіонів у планетарному масштабі, жорстке розмежування світу на інформаційно розвинений центр і периферію, яка знаходиться у стані стагнації, і не має власної автохтонної перспективи розвитку; зниження ролі національної держави і бюрократії, децентралізований комп’ютерний інтелект робить неможливими тоталітарні тенденції влади.

У *другій групі*, яку вчений назвав «особливості економіки», наш інтерес привернули такі характерні якості суспільства, які необхідно розглядати як стратегічні орієнтири для подальшого розвитку професійної освіти. Це насамперед зростання на глобальному рівні полуавтономних економік постімперіалістичного світу; домінування нелінійного, сітьового способу організації виробництва; глобальний фінансовий ринок, який лише частково регулюється ринковими правилами як основний рівень нової економіки (його

формування і регулювання здійснюється інформаційними потоками і телекомунікаційними системами). Автор висловлює припущення, що в економіці будуть існувати два рівні виробництва: масове та індивідуальне, а зараз відбувається перехід від індустріального господарства до економічної системи, побудованої на знаннях та інформації. Це призведе до подолання капіталістичної приватної власності і відчуження (у марксистському розумінні), що, власно виступає базисом формування нової системи цінностей сучасної людини.

Третя група має авторську назву «особливості соціальної культури». Вона містить такі характеристики: наявність знань і здібностей до сприйняття і орієнтація в глобальних інформаційних процесах як основний фактор соціальної мобільності; виникнення більш абстрактного, інтелектуального невидимого і глобального суспільства, в якому кожний може обмінюватися і торгувати, основним класом якого будуть інформаційні менеджери. Соціальна взаємодія в такому суспільстві здійснюється безпосередньо через електронно-комунікаційні пристосування і мають характер мозаїчного резонансу, тобто є децентралізованим і не передбачає соціальної ієрархічності. Базовою соціальною групою буде місцева громада.

До *четвертої групи* суспільних змін В.Щербина відносить особливості трансформації інститутів влади, серед яких необхідно, на його думку, виокремити основний соціальний конфлікт – протистояння великих апаратів управління і виробництв окремим споживачам. Таке суспільство буде базуватися на “комунітарності” і буде зорієнтованим на інтереси окремого індивіда, екологічні та інші неекономічні проблеми. Домінуючою соціальною групою у недалекому майбутньому стануть представники “нової інтелігенції”, які від імені “теоретичного знання” зможуть створювати моделі соціальної організації. Виникне глобальна еліта, яка житиме за межами національно-територіального розподілу сучасного світу. Всі процеси в суспільстві стануть керованими, але ні в якому разі, ні на основі свідомої їх організації і тотального контролю на рівні повсякденності. В інформаційному суспільстві спонтанність

соціального розвитку буде просто неможливою [6, 219-224]. Зрозуміло, що ці «метаморфози сучасності» вже тепер призводять до значних змін в освітянській галузі, а отже, вважаємо, що їх слід розглядати як чинники впливу на організацію професійної освіти.

Згідно з теорією управління організація – це одна з технологічних функцій, з якою “пов’язано упорядкування процесу, створення певних взаємозв’язків для приведення в дію управлінського рішення” [5,59]. В.Пікельна наголошує, що йдеться про організаційні процеси; розчленування у часі і просторі необхідних заходів; поєднання їх відповідною технологією, формування керованої системи. Організація припускає визначення повноважень, відповідальності і взаємовідносин, що регламентується нормативно-правовими документами [1,16]. Успішність організації залежить від реалізації певних умов.

З позицій системного підходу до реалізації технологічних функцій управління організації передують цілепокладання і планування. Тому передусім зазначимо, що чітко сформульована мета у відповідності із сучасними вимогами має стати визначальним чинником у подальшій ефективності організації справи. Відомо, що мета розвитку вітчизняної професійно-технічної освіти сформульована в документах, прийнятих на державному рівні: Національна доктрина розвитку освіти, Закон України “Про професійно-технічну освіту”, Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні. Безсумнівно, сама законодавча база, яка забезпечує правомірність прийняття рішень на всіх рівнях управління, має вплив на розвиток системи професійно-технічної освіти, тому теж повинна розглядатися як визначальний чинник.

Нині серед учених і практиків сформувалася стійка думка відносно невідповідності головної цілі розвитку освітньої системи в Україні. Так, глибокий критичний аналіз цілі діяльності вітчизняної системи освіти здійснив К. Корсак. Він зазначив, що “забезпечення народного господарства кваліфікованими спеціалістами” не розглядається сьогодні як життєва перспектива багатьма представниками молодого покоління. Навіть тими, хто і в

середній школі “не блистів знаннями” [3]. Він звернув увагу на те, що законодавство України зорієнтоване на “всебічний розвиток” дітей і молоді, проте “не на формування особистостей, здатних ефективно й вміло робити”. Під цим розуміється, що освіта – це грамотність і знання арифметики, а “професію кожний має набувати в якому-небудь іншому місці”. Тому більша частина молодого покоління вживає власних зусиль “для максимального продовження навчання” та для “отримання професійного диплому”. Саме цим, на думку ученого, пояснюється постійне зростання в країні контингенту студентів у вищих навчальних закладах. Кар’єра кваліфікованого робочого в країні стала не привабливою.

Щодо реалізації іншої частини освітньої цілі – розвитку таланту, розумових і фізичних здібностей особистості, виховання в неї високих моральних якостей, збагачення її інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, то тут, на його погляд, залишається тільки сподіватися, що колись, дійсно, для цього будуть створені належні умови. А поки що для більшої частини підростаючого покоління залишаються не доступними спортивні секції, технічні та культурно-масові клуби і гуртки тощо. Особливо це стосується тієї частини підлітків, які свою майбутню професійну діяльність пов’язують із подальшим навчанням в системі професійно-технічної освіти [3].

К. Корсак вказує на те, що у розвинутих країнах світу метою освітньої системи є не тільки “формування особистості”, але й озброєння її професійним дипломом, визнаним на ринку праці як даної, так і сусідніх країн. З цією метою вони вдосконалюють освітні комплекси, які складаються з трьох узгоджених секторів: формальної (визнаної) освіти, неформального (додаткового) навчання та інформальної освіти як сукупності всіх інших способів надання інформації. Цей комплекс має назву «первісна освіта» (initial education). Він розрахований на 17 – 20 років навчання і професійної підготовки.

Здійснивши критичний аналіз цілі діяльності національної освітньої системи, автор підкреслює негативний вплив ретрохарактеру головного закону

“Про освіту”, на створення інших законів, прийнятих після нього (про загальну середню освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту тощо). Адже його розробники керувалися нормами 1996 року, які, вочевидь, не відповідають потребам суспільства та економіки держави.

Вивчивши процедуру прийняття освітнього законодавства в європейських країнах, він дійшов висновку, що доречно, щоб всі ці закони попередньо обговорювалися в парламенті в комплексі “одночасно, або з невеликим розривом”. Прикладом тому є Польща і Словенія, які “мають всі підстави вважати своє освітнє законодавство справжньою основою для подальшого успішного розвитку освіти” [3].

Отже, потребує переосмислення головна ціль професійної освіти, досягнення якої повинна забезпечити нова законодавча база, розроблена з урахуванням міжнародного досвіду. Крім того, робота над нею має бути постійною, оскільки динамічність розвитку інформаційного суспільства та економіки в країні потребують мобільності і гнучкості в прийнятті рішень щодо підготовки кваліфікованих кадрів. Адже ми ввійшли в період, коли “зміна ідей, технологій, знань відбувається швидше, ніж зміна поколінь”. Водночас, треба зважати на те, що вітчизняна освіта консервативна і цей “консерватизм на порядок вищий ніж у традиційному демократичному суспільстві в цілому”. Тому, “не руйнуючі, а шануючі і поважаючи досягнуте”, слід постійно не тільки говорити про потребу її модернізації, а й наполегливо, активно діяти в цьому напрямі [4,19].

У зв’язку з тим, що структура соціуму виходить за межі національно-державної освіти, інформаційне суспільство формується в рамках глобальної економіки, політики і культури [6] потребують узгодженості понятійний апарат (поняття “професійно-технічна освіта” не використовується в інших країнах); приведення у відповідність структури цих навчальних закладів (професійно-технічні училища – вищі професійні училища – ліцеї), рівнів підготовки

фахівців (наприклад, підготовку молодшого спеціаліста здійснюють в коледжах і вищих професійних училищах); розробки на компетентнісній основі стандартів освіти, кваліфікаційних характеристик тощо.

Соціальна взаємодія в сучасному суспільстві здійснюється безпосередньо через електронно-комунікаційні пристосування і має характер мозаїчного резонансу, тобто є децентралізованою і не передбачає соціальної ієрархічності [6]. Тобто, відбувається зближення характеру суспільних відносин у різних державах. У зв'язку з цим наведемо застереження В.Г. Кременя: “Країна, яка вилучається із загальноприйнятого характеру суспільних відносин, випадає також із загального контексту розвитку суспільних цивілізацій і, врешті решт, стає неконкурентоспроможною. При цьому варто пам'ятати, що глобалізація – це ще загострена конкуренція між державами і націями, котра набуває всепланетарного характеру, охоплюючи всі сфери суспільної діяльності, а не тільки економіку, інформаційні сфери” [4,18]. Він підкреслює, що гідне місце посяде тільки та держава, яка найефективніше працюватиме в сучасних умовах суспільного життя, опанує новітні технології. Ще однією умовою конкурентоздатності країни є згуртованість і солідарність нації (роздрібнена нація не зможе усвідомити свої національні інтереси, відповідно належним чином представити їх в конкуренції з іншими країнами, відстоювати на світовій арені свої інтереси, що заважає їй забезпечити свій добробут).

Безсумнівно, будь-яка складова національної безпеки (політична, економічна, військова, енергетична, екологічна, інформаційна) потребує висококваліфікованих фахівців, брак яких «ставить під загрозу саме існування держави». У цьому нас переконують реалії сьогодення.

На думку багатьох учених, недоліки професійної освіти полягають в тому, що вона “не має обличчя” (безлика), в її валовому підході до освітнього процесу, самому стилі організації життя освітніх закладів [2]. Тому управлінська функція “організація” має бути наповнена новим змістом і враховувати перелічені чинники, які виникли в інформаційному суспільстві.

В умовах глобального фінансового ринку, який характеризується новими правилами гри (взаємовідносини між суб'єктами ринку регулюється лише частково) [6], істотним недоліком сучасної професійної освіти видається те, що майбутніх кваліфікованих робочих значною мірою й далі готують “до життя в економічних умовах, які втрачають свою роль, а то й взагалі вже не існують” [4,37]. Тоді як основним її завданням, наголошує В.Г. Кремень, має бути підготовка особистості до роботи в сучасних об'єднаннях, які функціонують на основі різних форм власності, на засадах цивілізованих ринкових відносин. Визнано, що професійна підготовка стала високорентабельною сферою бізнесу і визначає успішність державного розвитку. Європа прагне до об'єднання країн на всьому континенті в єдине ціле, щоб розраховувати на успіх у конкуренції з США, яка є лідером у підготовці висококваліфікованих кадрів. Україна як європейська держава не може залишатися осторонь. Вже сьогодні спостерігається посилення інтеграційних процесів, достатньо вільне пересування труда, товарів (робоча сила теж товар) і капіталу.

Як відомо, професійно-технічна освіта входить до багатогранної системи неперервної професійної освіти в сучасній Україні. Характеризуючи цю важливу галузь освіти за кількісними та якісними характеристиками, Н.Г. Ничкало зазначає, що вона завжди відповідала “кращим зразкам розвинених країн і в умовах планової економіки в основному задовольняла потреби у поповненні робітничого потенціалу більшості галузей економіки” [4,401].

За останні роки в країні змінилися соціально-економічні умови. А зміна умов завжди вимагає прийняття нових управлінських рішень. Традиційна “модель професійно-технічної освіти вичерпала себе”. Нині дана галузь освіти перебуває в стані реформування.

Наступним кроком за оновленням цілі професійної освіти, розробкою концептуальних засад і законодавчої бази передбачаються структурні зміни в системі управління нею. Йдеться про децентралізацію управління професійно-технічною освітою відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від

21 січня 2009 р. № 42-р “Питання управління окремими державними професійно-технічними навчальними закладами, підпорядкованими МОН”. Зараз ми можемо лише гіпотетично передбачати наслідки дії цього вагомого чинника, який призведе не тільки до зовнішніх кількісних і якісних змін в цій системі, але й до внутрішніх (в структурі самих навчальних закладів, свідомості кожного керівника, кожного суб’єкта навчально-виховного процесу). Цей перехід дуже не простий, він потребує ретельного вивчення як соціальної і педагогічної проблеми, постійного моніторингу, своєчасного корегування. В цих умовах технологічна функція управління “організація” набуває особливого значення. Відповідно до оновленої концептуальної і законодавчої бази відбуватиметься реструктуризація всіх підсистем професійно-технічного навчального закладу: навчально-виховної, навчально-виробничої, методичної, виховної, фінансово-економічної і господарської тощо. Не залишиться й управлінських гілок на всіх рівнях управління, яких не торкнуться суттєві зміни. І не слід сподіватися, що вони будуть тимчасовим явищем, адже світ ввійшов в епоху суцільних змін. Тому, щоб досягти успіху, треба кожному навчитися ефективно управляти змінами (в суспільстві, бізнесі та особистому житті).

Таким чином, ще не вступивши в дію, децентралізація управління професійно-технічною освітою як чинник впливу на організацію діяльності всієї системи в цілому і кожного закладу окремо вимушує переглянути основи управління професійно-технічною освітою: запровадити систему науково-методичних заходів підготовки керівного складу до впровадження децентралізації управління ПТНЗ на всіх ієрархічних рівнях управлінської системи (науково-методичні семінари, круглі столи, тренінги, ділові ігри, дискусії, робота в групах, участь в роботі експертних комісій і таке інше), передбачити спеціальні модулі (окремі теми) з менеджменту професійно-технічної освіти в системі підвищення кваліфікації керівників навчальних закладів, розробити конкретні заходи щодо підготовки інженерно-педагогічних колективів до роботи в нових умовах, підготувати пакет нормативних документів (положення, накази, розпорядження тощо).

Отже, сучасний етап розвитку освіти характеризується такими процесами як глобалізація, стандартизація, децентралізація, інформатизація, входження в ринкове середовище. Загально визнано, що освіта стає пріоритетом в усьому світі. Її розвиток і стан визначають майбутнє кожної країни – бути їй в центрі цивілізації чи залишатися на периферії. Про важливість розв'язання освітянських проблем свідчить той факт, що дане питання було винесене на чергу денну саміту групи найбільш розвинених країн світу (2006 рік, Санкт-Петербург). За оцінками ООН, ключем до нової глобальної економіки є освіта від початкової школи до неперервного навчання упродовж всього життя.

Здійснений нами порівняльний аналіз шляхів реформування професійно-технічної освіти в зарубіжних країнах, свідчить про те, що однією з характерних рис сучасного розвитку освіти з середини минулого століття є процес децентралізації національних освітніх систем. В її основу покладені ідеї та цінності ринкової економіки (треба завжди мати на увазі, що вони постійно змінюються і сучасні значно відрізняються від тих, якими керувалися у 60-ті роки ХХ століття).

Незважаючи на істотну різницю у політичних структурах, соціально-економічних особливостях держав і підходів до організації освітніх систем, процес децентралізації має спільні риси – передача повноважень, у тому числі фінансових, на нижчі рівні ієрархії управління освітою. Її основними напрямками є розширення участі громадськості в системі управління професійно-технічною освітою (дебюрократизація); делегування прав з управління на місцевий рівень влади (регіоналізація, муніципалізація); концентрація влади у тих ланках, які діють за межами державних органів управління. Практика організації професійної підготовки в країнах далекого і близького зарубіжжя свідчить про те, що децентралізація як прояв демократизації управління освітою, знайшла своє відображення у розвитку і зміцненні автономності навчальних закладів. Це, в свою чергу, сприяло розширенню їх самостійності у формуванні змісту освіти, виборі форм, методів і технологій організації навчально-виховного процесу.

Тобто децентралізація управління навчальними закладами різних рівнів акредитації сприяє розвитку соціальної взаємодії [6] безпосередньо на регіональному рівні і місцева громада виступає базовою соціальною групою. Нажаль, в Україні децентралізація управління професійно-технічною освітою здійснюється без попередньої адміністративної реформи і в умовах жорсткої централізації влади, що створює додаткові проблеми в управлінні на рівні навчального закладу.

Висновок. До основних чинників впливу на організацію професійної освіти в Україні (професійно-технічної зокрема) в умовах глобалізації належать: «розмиття» кордонів національно-державної освіти, що активізує інтеграцію, інтернаціоналізацію, диференціацію робочої сили, рівень освіти якої має постійно зростати; стандартизація, децентралізація, що вимагає законодавчого забезпечення на всіх рівнях управління; інформатизація навчально-виховного процесу і системи управління (зокрема, створення електронного урядування); входження в ринкове середовище, що вимагає високої якості професійної підготовки кадрового потенціалу всіх освітніх рівнів відповідно до вимог споживача освітніх послуг і роботодавця. Всі ці чинники вимагають не тільки зміни у структурі управління професійною освітою в Україні, але й наповнення новим змістом діяльності всіх структурних підрозділів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубева А.И. Управление педагогическим коллективом колледжа в условиях подготовки конкурентоспособного специалиста // Среднее профессиональное образование. - № 5. – 2008. – С. 14 – 17.
2. Катаева М.Л. Моделирование профессиональной деятельности в процессе подготовки будущих учителей в педагогическом колледже: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13. 00. 01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / М.Л. Катаева. - Пермь, 2007. – 26 с.
3. Корсак К. Модернизация или движение в противоположном направлении? // Зеркало недели. – 2004. – № 7 (482). – 21 – 27 февраля.
4. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / [В.П. Андриющенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, С.Д. та ін.]; за ред. В.Г. Кременя. – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.
5. Щербина В.М. Образи інформаційного суспільства: соціологічний вимір. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2005. – 245 с.
6. Пикельная В.С. Теоретические основы управления: Школовед. аспект. – М.: Высш. шк., 1990. – 175с.